

BŪT SAVAS TAUTAS VIDŪ

SAJĀS DIENĀS RAKSTNIEKAM UN ZINĀTNIKAM FOLKLORISTAM JĀNIM NIEDREM APRITEJA 75. MUŽA GADSKĀRTA

— Jūs esat laikam vienīgais no dzīvajiem Kr. Barona prēmijas laureātiem (1932. g.), un interese par mūsu senvēsturi jūs ir pavadījusi visu mūžu. Šodien, kad pasaulei pāri veļas jauns folkloristikas vilnis, būtu interesanti uzzināt — kādas vērtības folklorā un etnogrāfijā saskatāt jūs?

— Mana atskārsme par šo milzīgo gara pasauli nāk no bērnības, jo dzīvoju apvidū, kur bija gaužām dzīvas dažādu tautu tradīcijas — latviešu (latgaļu), krievu vecticībnieku, poļu, ebreju. Un tās izpaudās gan sadzīves uzvedībā, gan valodā un dziedāšanā, gan visādu audumu, adījumu veidošanā. Ciemos iedams, vienmēr ar interesi gaidīju, kad cilās un izrādīs pūru. Iedomājieties divi, kas caurvīti deviņiem dažādiem rakstiem. Koši un droši! Ar laiku nāca apjēga, ka šāds orna-

ments saistīts ar dažādām dzīves norisēm, pasaules uztveri. Tāpat arī dziesmas, ticējumi, sakāmvārdi nes sevi šo dziļi cilvēcisko, tāpat — tikumisko lādiņu. Un tas palīdz mums tuvināties labajam, daļajam, palīdz to saskatīt dabā un veidot cilvēku attiecībās.

— Cik lielā mērā bērnības atmiņas iespaido jūsu daiļradi?

— Uz vecuma pusī īpaši. Kad sēžos pie rakstāmgalda, acu priekšā atāust te tāda, te citāda aina. Atceros savas un kaimiņu mājas, un vēl vienas, kurām pēc 1905. gada revolūcijas sagraves saimnieku nebija, ap tām auga brīnišķīgas ābeles, bet vecāki bija stingri piekodinājuši: «Ābelītēm pāri nedarīt!» Vai atkal — tēvs lauza celmus, un te pēkšņi — tāds aptēsts akmens ar caurumu vidū — akmens cirvis! Veca nauda pie Jersikas pilskalna. Es augu

viens, rotaļu biedru man nebija, un varbūt tālab man tik ļoti iespiedušās atmiņā arī bērnības grāmatas...

— Vai jūs rakstāt memuārus?

— Pagaidām vēl ne, ja neskaita autobiogrāfiskos «Diena dienu māca» un «Biogrāfiskās piezīmes». Esmu pieredzējis daudz ko tādu, kam ir lielāka nozīme, nekā manam mūžam, un es uzskatu par savu pienākumu izmantot paša pārdzīvoto, lai labāk atklātu to, kas ir tā vērts. Tā tas bija ar Pētera Stučkas, ar Paula Dauges tēliem, es vēl gribu uzrakstīt par 1919. gada partizāniem — Gricmani, Kretuli, Vaiņānu. Atceros, kā viņi jāja savos zirgos, kā runāja ar cilvēkiem: «Tā nebūs, tā nav taisnība!» Un ar kādu aizrautību viņus atbalstīja sievietes. Tas viss aizmirstas, un tiem, kuri to redzējuši, tas jāatstāsta.

— Bet jūsu interese uz vēsturi, uz sen pagājušajiem laikiem, jūsu šodienas vērtējumi «akmens cirvim»?

— Vēsture ir piesātināta ar vispārinājumiem, tā savāc un pēta faktus ne tikai no virspuses, bet arī cēloņsakarībās. Un, ja reiz literatūras aicinājums ir palīdzēt cilvēkam atrast savu vietu dzīvē, dot attaisnojumu viņa eksistencei, tad jāpatur prātā Marksa teiktais: «Vēsturē mērķtiecība izpaužas specifiski caur atsevišķu cilvēku darbību, tāpēc sabiedriskajai kustībai kopumā un arī atsevišķi, attiecībā pret katru individu, piemīt dramatisma momenti.» Tāpēc vēsture ir mana tēma: gan tik, cik atceros, gan tik, cik varu izpētīt — lai to varētu saattiecināt ar šodienu.

— Vai, jūsuprāt, literatūra spēj ietekmēt vēstures gaitu?

— Spēj gan. Jo tai piemīt īpašība izraut cilvēku no vienaldzības. Visvairāk pasauli apdraud pasivitāte — tad var notikt viss. Ista literatūra dara cilvēku domājošu. Līdz ar to arī aktīvu, darbīgu.

— Jūsu rakstītais neizceļas nedz ar sarežģītu formu, nedz aizraujošu sižetu, nedz novatoriskiem tēliem. Tam ir citāds spēks — domas skaidrība, žesta un detaļas precizitāte, kompozīcijas mērķtiecība, idejas asums. Arī valoda. Jūsu romāni pilni ar arhaismiem un dažādiem apvidvārdiem, ar jaundarinājumiem un neparastām konstrukcijām. Kāpēc?

— Vārdi no biežas lietošanas bružājas, dilst, zaudē nianšes un iedarbību. Tie aizslid garām, neskarot ne dzirdi, ne sirdi. Tāpēc jāmeklē dziļāk, jāpanāk lielāka precizitāte. Teiksim, vārds «iet», kas ir stilistiski neitrāls, tāpat, nenoslogots. Ieklausieties, kādi tam ir sinonīmi: stāgāt, čāpot, stupāt, sojot, kājot, stilbot, kambāt, lāpāt, klencēt, meimurot, linkāt, lepatāt, lungāt, klimkāt, kuntuļot, tenterēt, dīpāt, slampāt, šlenderēt, klenđerēt, klejot, kukuržņot, tāpuļot, čāpāt, nagot, lāčot, snāt, slāt, klist, storēt, tecēt, tipināt, vilkties, cipāt, šjūkt, kukšot, steberēt, svempt, naskot, gumbāt, tuntulēt, kātot, laipot, cibināt, streipulot, doties utt. Un katrs uzreiz raksturo gan gaitu, gan gājēju, bieži arī vēsturisko kontekstu.

— Vēl par idejām, lūdzu. Jūs pats esat aktīvi piedalījies vēstures veidošanā. — un sakiet, cik lielā mērā tas, kā vārdā jūs sēdējāt cietumā un cietāt katorgā pie Ulmaņa, atbilst šodien redzamajam?

— Mēs bijām iedomājušies, ka viss notiks daudz ātrāk un vienkāršāk, un tālab savulaik nepievērsām pietiekamu vērību cilvēku iekšējai pasaulei, Raiņa principam «Mainies uz augšu!». Bet sārpi nāk līdzī, un nemaz nav tā, ka notiek tikai «vislabākā ciņa ar labo».

— Kādi ir mūsdienu jaunieši salīdzinājumā ar jūsu laiku?

— Jauniešu labākajā daļā es jūtu lielu pamatīgumu, īpaši darot to, kas ir sirdij tuvs. Šī daļa šodien ir prāvāka. Un vēl kas raksturīgs mūsdienām — lielā kolektīvisma apziņa, cenšanās būt pulkā, meklēšana pēc citiem. Un izteikta interese uz faktoloģiju — kaut vai grāmatu sērijām «Stāsti par vēsturi» un «Ievērojamo cilvēku dzīve». Šī paaudze mēģina apjēgt gan sevi, gan pasauli kā veselumu.

— Kā šīs īpašības sabalsojas, samērojas ar latviešu nacionālo raksturu? Kādas, jūsuprāt, ir tā spilgtākās iezīmes?

— Nacionālais raksturs nav nemainīgs lielums, tas ir noteiktu dzīves apstākļu nosacīts un laika gaitā spēj mainīties.

Principā latviešiem ir raksturīga noslēgtība, es teiktu — neskajums, jo vajadzēja slēpt gan no kungiem, gan diemžēl arī no tautas brāļiem savu es un savu esamo — ticējumus un paša domas. Un te, kā jau tikām runājuši, vērojamas lielas pārmaiņas. Nemainīgs ir palicis priekā galvenais iemesls — veiksmē darbā. Arī tas, ka prieks mūsos izraisa saņemšanos, saspringšanu, nevis atslābumu. Savukārt, tieksme uz veselumu nāk no tuvības dabai, no tās intuitīvas izjūtas. Bet tā iespējama tikai savā zemē, savas tautas vidū.

Intervēja V. Daugmalis